

A kolhozélet orosz és ukrán szavai Kárpátalján*

GAZDAG VILMOS

1. Kárpátalja magyarlakta településeinek elmúlt évszázadában jelentős szerepe volt a kollektív gazdaságok (kolhozok) működésének, mely természetesen hatással volt az ott dolgozók nyelvhasználatára is. A szovjet éra idején az erős orosz nyelvi dominancia hatására több ezer orosz vagy orosz közvetítésű lexikai elem honosodott meg a tagköztársaságokban élő nemzeti kisebbségek nyelvében, melyek jelenléte a nyelvhasználat minden színterén kimutatható (ISAEV 2002: 114). Az ekkor meghonosodott szavak jelentős része szorosan kapcsolódik a Szovjetunió különböző korszakainak politikai-ideológiai és történelmi folyamataihoz (KAGANOV 2012: 267), azaz erős ideológiai színezetet hordoz magán. KÓTYUK ISTVÁN (2007: 95–96) szerint az ekkor átvett kölcsönszavakat a következő csoportokba sorolhatjuk be: 1. a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs, 2. az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak, 3. a hivatalos élet szavai, 4. a kereskedelemmel kapcsolatos szavak, 5. az életkörülményekkel kapcsolatos szavak, 6. az oktatás szókincsébe tartozó szavak. A szovjet időszak során megalkotott neologizmusok napjainkban a társadalmi rendszer átalakulása, illetve a kolhozok 2000-es évek fordulóján bekövetkező felszámolása révén elavultak, és kikerültek az aktív szókincsből, mivel az általuk jelölt fogalmak manapság már nem vagy csak a történettudomány szakszavaként használatosak (KALINOVSKA 2008: 36). E folyamat természetesen érvényes a kárpátaljai magyar köznyelvben meghonosodott orosz és ukrán kölcsönszavakra is, melyek lényegében fokozatosan archaizálódó historizmusokká váltak.

A témakörben végzett élőnyelvi vizsgálatok sürgető voltát támasztja alá a potenciálisan számba vehető adatközlők, azaz az egykori kolhoz munkások egyre idősebbé válása, s folyamatos elhalálózása. Jelen írásban az e témakörben végzett kutatások első eredményeit adom közre.

2. Az 1920-as évek, illetve az 1930-as évek első harmada a kisbirtokok helyébe lépő állami és kollektív mezőgazdasági rendszerek kialakulásának időszaka

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

volt (PETRÁK 2000: 159). A kollektivizálás azonban nem volt áldozatmentes folyamat: „a gazdagparaszti réteget ellenségnek kiáltották ki, akik ellenzik a szövetkezetesítést” (BÍRÓ 2003: 27), s a „kuláktalanítás” címszava alatt körükben tömeges letartóztatások, kivégzések és szibériai deportálások kezdődtek (erről lásd KRAUSZ 2006: 152–170).

A Szovjetunióban ebben az időszakban háromféle gazdaság működött: az állami birtokok – a *szovhozok*, a kollektív gazdaságok – a *kolhozok*, illetve a nem szocializált gazdaságok (erről lásd NAGY 1941: 62). A szovjet- vagy állami gazdaságokat jelölő *szovhoz* (or. *советское хозяйство* → *совхоз*), illetve a kollektív gazdaságokat jelölő *kolhoz* (or. *коллективное хозяйство* → *колхоз*) szavak átvételei a jelölt kategóriákkal együtt ún. xenizmusként (ezekről lásd pl. BAKOS 1991) — kizárólag a szovjetunióbeli reáliára vonatkoztatva — nemzetközi szóként s több alakváltozatban is ismertek (ezzel kapcsolatosan lásd GAZDAG 2020).

Az 1900-as évek második felében szovjet mintára Európa számos országában alakultak szövetkezetek, melyek országonként típusaikban és nevükben is számos eltérést mutattak (erről lásd ERDEI 1977). Fontos lehet azonban azt is megjegyezni, hogy mivel a szovjet típusú mezőgazdasági üzem elnevezése Magyarországon nem a *kolhoz*, hanem a *termelőszövetkezet* (röviden *téesz*) lett, mindezek az elnevezések a magyarországi standardban xenizmusok maradtak.

Ugyanakkor a kárpátaljai magyarok körében a helyzet teljesen más volt. Esetükben a kolhozok a mindennapok szerves részét képezték, melyek a létrehozásuk viszontagságait követően (erről lásd pl. DUPKA 2014: 75–89, MOLNÁR D. 2015) több évtizeden át a helyi lakosság túlnyomó többségének a megélhetését is biztosítani voltak hivatottak. Természetesen ezeknek az alakulatoknak nemcsak gazdasági, hanem nyelvi szempontból is jelentős hatásuk volt, „hiszen a termelőszövetkezetek (kolhozok, szovhozok) vezetői, az új hatalmi rendszer funkcionáriusai csak orosz nyelven érintkeztek az emberekkel” (CSERNICKÓ 1995: 132). Így a *kolhoz* szó és a hozzá tartozó származékok, valamint a kolhozélettel kapcsolatos egyéb orosz eredetű átvételek az idősebb generáció nyelvhasználatának szerves részét képezték és képezik ma is, még abban az esetben is, ha ezek jellemzően csak a témakörhöz kapcsolódó visszaemlékezések kapcsán jelennek meg.

3. A továbbiakban a Beregszászi járás területén kérdőíves és interjú formában végzett kölcsönszóvizsgálataim, illetve a kolhozrendszer működésével kapcsolatosan folytatott interjú felmérésem eredményei alapján próbálom meg bemutatni néhány, a témakörhöz kapcsolódó kölcsönszó használatát és annak sajátosságait. Elsőként nézzük meg a két gazdaságtípus megjelölésének az alakulását!

A **kolhoz** szó használatát a kapcsolódó kutatások rendre igazolták, vagyis a szó — az empirikus vizsgálatok eredményei alapján — a kárpátaljai magyar

nyelv szempontjából még aktív használatúnak tekinthető: *Megszűnt a kolhoz, má oda se lehet menni dógozni*. [71_Mezőkaszony_1962_N_Anytr];¹ *Nem vittek el Donbászra, úgyhogy beiratkoztam a kolhozba*. [60_Kaszony_1930_F_Anytr]. A szó a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban számos hibrid kölcsönszó alapjául szolgált. Ilyenek például: **kolhoziroda** — *Én húsz évet dógoztam a kolhozirodába*. [208_Deda_1952_N_Anytr]; **kolhozrendszer** — *Ezt folytattuk ezerkilencszáznegyvenkilencig, amíg a kolhozrendszer be nem jött*. [210_Deda_1931_F_Anytr]; **kolhoztanya** — *Közel vót hozzá egy kolhoztanya*. [204_Deda_1923_N_Anytr]; **kolhozhegy** — *Nagyapám vincellér volt a kolhozhegyen*. [65_Kaszony_1965_F_Anytr]; **kolhozautó** — *Pakoltuk nemcsak a kolhozautók, hanem más organizációk kocsijait is*. [67_Kaszony_1954_F_Anytr].

A fentebb idézett példamondatok a közvetlen kölcsönszavakon kívül a mélyebb államnyelvi hatás nyomán megjelenő tükörjelentéseket is tartalmaznak. A *beiratkoztam a kolhozba* nyilvánvaló russzicizmus (*записаться в колхоз* mint *записаться в школу* 'beiratkozik az iskolába'), Magyarországon ugyanis az emberek *beléptek* a téeszbe. Hasonló esetet figyelhetünk meg a *Pakoltuk ... más organizációk kocsijait is* mondat esetében is. Az orosz *организация* ugyanis nemcsak 'szervezet', hanem 'vállalat' (ti. munkaszervezet) jelentésű is lehet.

A **szovho(s)** szó előfordulását és használatát is hasonló sajátosságok jellemzik: *Tizenöt éves vótam, mikor a szovhozba mentem dógozni*. [59_Kaszony_1935_N_Anytr]; *Farmvezető lettem, itt a gáti szovhozba...* [Gat_1953_F].² Fontos megjegyezni azt is, hogy az orosz nyelvben létrejött **vinszovhoz** 'borgazdaság, borászat' szóösszetétel ugyancsak megtalálható a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban: *És csak egyedül a beregszászi vinszovhozba kaptunk munkát*. [210_Deda_1931_F_Anytr]. A *kolhoz-hoz* hasonlóan magyar nyelvi szóösszetétel alapjául is szolgált: **szovhozüzem** — *Asztán továbbá itt nagymuzsalyi szovhozüzem, ami jelenleg privatizálás alatt áll*. [118_Nagymuzsaly_1981_N_Anytr]; *Aztán még dolgoztam a kolhozba, a muzsalyi szovhoszüzembe*. [434_Nagymuzsaly_1934_F_Anytr].

A kényszerű kollektivizálás és a kuláktalanítás a kárpátaljai magyar lakosságot is érintette (erről lásd DUPKA 2014: 75–89), s így természetszerű, hogy a kuláktalanítás orosz nyelvi megnevezése is bekerült a magyar nyelvhasználatba:

¹ Az ilyen típusú azonosítók a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontban 2003 óta folyó kutatási program keretében készült interjúkat jelölik. A program célja a kárpátaljai magyar hanganyagtár kialakítása. Az azonosítók a következő információkat tartalmazzák: az interjú kódszáma, az adatközlő lakhelye, születési éve, neme. Az interjúk rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is köszönetemet fejezem ki a kutatóközpont munkatársainak.

² Az ilyen, három adatból álló azonosítók a Szovjetizmusok Kárpátalja egykori magyar kolhoz-munkásai nyelvhasználatában című ÚNKP-21-4 kutatási program keretei között készült interjúkat jelölik, s az alábbi információkat tartalmazzák: az adatközlő lakhelye, születési éve, neme.

roszkuhácsennyá kksz,³ fn < or. *раскулачивание*, illetve *раскулаченные* [ukr. nyelvi megfelelője *розкуркулення*] — *Volt akkor az a program, roszkuhácsennyá, hogy van az, a gazdagoktú be kellett adni a jószágokat, ökrököt, teheneket.* [Beregujfalu_1968_N].

Az újonnan létrejött gazdasági szövetkezetek parasztmunkásait egységes megnevezéssel kezdték el illetni. A kolhozokban dolgozó parasztokat az orosz nyelvben a *колхозник* szóval nevezték meg, amelyet az orosz *колхоз*-ból a *-ник* szuffixum segítségével alkottak. A megnevezést mára már az orosz nyelvben is az archaizálódott szovjetizmusok között tartják számon. A magyar nyelvhasználók számára idegen hangzású kölcsönzés helyett az idegen szavakhoz járuló *-ista* melléknév- és főnévképző (erről részletesen lásd GYALMOS 1933, T. SOMOGYI 2011) felhasználása révén **kolhozista** formában vált a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban általánosan használttá, pl. *Minden kolhozistának adtak két hektár földet.* [311_Gut_1919_N_Anytr]; *Hát azok is* (értsd: az adatközlő szülei) *csak munkás emberek, kolhozisták voltak.* [Fornos_1954_N]; *A nagyszülők is, azok is mind, mind kolhozisták vótak.* [Fertősalmás_1949_F]; *A földterületeket széjjelosztották a kolhozisták közt.* [Kisdobrony_1942_F]. A kolhozokban dolgozó személyek megnevezéseként ezen kívül több hibrid kölcsönző is használatos volt: pl. a **kolhoztag** — *Édesapám és édesanyám kolhoztag volt.* [97_Batyu_1949_N_Anytr]; vagy a **kolhozelnök** — *Kolhozelnök vót.* [57_Kaszony_1925_F_Anytr]; **kolhozsofőr** — *Az egész kolhozsofőrök, akik jöttek a számoszválokon* [’billenőplátos teherautók’]. [67_Kaszony_1954_F_Anytr].

A *kolhozista* szó analógiájára viszont a *szovhoz* származékeként létrejövő *szovhozista* megnevezés nem honosodott meg,⁴ helyette csupán a hibrid kölcsönzőként megjelenő **szovhozmunkás** alakot tudjuk adatolni: *A szovjet világba szovhozmunkás, egyszerű parasztember volt.* [419_Gat_1969_F_Anytr].

A mezőgazdasági munkákat végző személyeket különböző csoportokba szervezték, amelyeket leggyakrabban **brigád**-nak neveztek: kksz, fn ’1. munkáscsoport; 2. brigád, dandár, csapat’ < ukr., or. *бригада* (< ném. *Brigade*, ESUM 1: 254, Vasmer 1: 213) — *A mezőgazdaság egy része gépesített volt, így traktorbrigád volt például* [Bene_1954_F]; *Voltak a kolhozok, a kolhozokban voltak brigádok, a brigádokon belül pedig voltak ilyen kisebb csoportok* [Tiszasalamon_1966_N]. Ezeket a csoportokat általában egy-egy személy közvetlenül felügyelte, ő volt a **brigadér ~ brigadéros ~ brigadérus** kksz, fn ’munkavezető’ < ukr., or. *бригадир* (< ném. *Brigadier*, ESUM 1: 254, Vasmer 1: 213) — *A brigadér szervezte be a szénát, a répát, és a dajárkák, azok étettek.* [Visk_1943_N]; *Az egyik*

³ A munkában bemutatott kölcsönzőszavak két kölcsönzőtípusba sorolhatók. Ezeket a címszavak után megadott rövidítések jelölik: kksz = közvetlen kölcsönzés, haksz = hangalakkölcsönzés.

⁴ Egy 2021. decemberi keresés alapján az Arcanum Digitális Tudománytár adataiban mindösszesen három sajtónyelvi előfordulása van ennek a szóalaknak.

nagyapám az ilyen brigadéros volt. [248_Halabor_1968_F_Anytr]; *Hát, a tudomásom szerint volt kolhozelnök, alelnök, brigadérosok és csoportvezetők.* [Bereg-újfalú_1968_N].

A *brigád* katonai műszóként ('dandár') már a 18. sz. óta megvolt a magyarban. Ugyanez vonatkozik a *brigadéros*-ra is (TESz 1: 369) azzal a különbséggel, hogy a magyarországi használatban a 'dandárparancsnok' jelentésben közben elavult *brigadéros* nem „frissült” szovjet mintára 'brigádvezető'-vé 1945 után, mint ahogy ez Kárpátalján megtörtént. Mind a 'munkacsapat', mind a 'munkacsapat vezetője' jelentés az eredeti katonai jelentéshez képest szovjet fejlemény (Anikin 4: 209–210), vagyis ezek a magyar nyelv vonatkozásában tükörjelentésnek minősülnek (KISS 1976: 33–35).

A munkacsoportok másik megnevezéseként elterjedt volt a *lánka* kksz, fn '(munka)csoport' < ukr. *ланка* (< feltételezhetően a középfnémet *lanne*-ből, ESUM 3: 191, az or. nyelvi megfelelője a *звено*) — *Hát csoportokba dolgoztak. Vagyis úgy mondják, hogy lánka. Egyik helyen lánka, másik helyen csoport.* [Fertősalmás_1949_F]; *Dercenbe volt öt lánka, Fornoson volt négy lánka csoport.* [Dercen_1960_N]; illetve előfordul még hibrid kölcsönszóként is: *Csak annyit tudok erről, hogy volt hegyilánka, mezeilánka, külön a ferma, külön traktoristák.* [Szőlősgyula_1951_Nő]. Ezeket vezette a *lánkás* 'csoportvezető' — *Apám építőbrigádnak volt úgynevezett lánkása, mint brigádvezető.* [Szőlősgyula_1957_F]; vagy a szláv nyelvi alaknak inkább megfelelő *lánkovij* < ukr. *ланковий* — *Először kolhozban kapáltam a mezőket, málét, krumplit, répát, és azután lettem később lánkovij munkavezető.* [Visk_1943_N]; *Mert voltak ilyen csoportvezetők, meg úgy hívták, hogy lánkovijok.* [Barkaszó_1936_N].

Voltak olyan foglalkozások és tisztségek is a kolhozoknál, amelyeket orosz/ukrán eredetű megnevezésekkel azonosítottak. Ilyenek az alábbiak:

agronóm haksz, fn 'agronómus' < ukr., or. *агроном* (< gr. *ἀγρονόμος*, ESUM 1: 47; Šanskij 1/1: 44 a fr. *agronome* átvételének tekinti, amely ugyancsak a gr. *ἀγρονόμος*-ra vezethető vissza) — *Addig jól ment neki is, amíg agronóm volt a kolhozban.* [2014_Zápszony_Résztevő_N_40-s].

dajárka kksz, fn 'fejőnő' < ukr., or. *доярка* (a lengy. *dojarz*, *dojarka* alakokon keresztül az ósszláv **dojiti*-ből eredeztethető, Anikin 14: 282, illetve részletesen KRETOV 1995: 117–120) — *A brigadér szerezte be a szénát, a répát, és a dajárkák, azok etettek.* [Visk_1943_N].

furázsér kksz, fn 'takarmánykezelő' < ukr., or. *фуражир* (< fr. *fouragge*, ESUM 6: 139, Vasmer 4: 210) — *Amikor ő volt a furázsér a farmon, akkor még tíz disznót is tartott, volt termény, amennyi csak kellett.* [2015_Vonat_Résztevő_N_50-s].

kádró kksz, fn 'a személyzeti osztály vezetője' < az or. *отдел кадров* összetételből önállósult ukr., or. *кадр* (< fr. *cadre*, ESUM 2: 339, Vasmer 2: 157), amely az or. (*отдел*) *кадров* standard [k'adrəf] helyett ukránosan [k'adroj]-nak

ejtett helyi változatából ered. — *A kádró nő a konzervgyárba abszolút nem tudott magyarul.* [206_Deda_1955_N_Anytr]. A *кадр* (többnyire csak többes számban: *кадры*) szó az oroszban is eredetileg katonai terminus volt (ahogy a fr. *cadre* 'keret' is a napóleoni háborúk óta, vö. magyar *keretlegény*), a fegyveres erők békeidőben is szolgálatban álló törzsállományát jelölte (Černych 1: 366). A szovjet korszaknak fentebb említett, „a munka frontját” is militarizáló törekvései során lett egy munkahelynek vagy más szervezetnek 'törzsállománya', majd orosz mintára a magyarországi magyarban is. A magyarországi közbeszédben e tisztség viselőit *káderes*-nek, hivatalosabb formában *személyzetis*-nek hívták (ÉrtSz. 3: 702).

ucsotcsik kksz, fn '1. számfejtő, 2. nyilvántartó' < or. közny. *учётчик* (< or. *учёт*) — *Az Engelsz kolhozhoz kerültem, mint először mint csak ucsotcsik.* [67_Mezőkaszony_1954_F_Anytr]; *Volt egy ucsotcsik, aki a fizetéseket írta, számolta fel.* [Szőlősgyula_1953_N].

zortechnik kksz, fn '1. állattenyésztési szakember, 2. zootechnikus' < ukr. *зоотехник*, or. *зоотехник* (~ lat. + ném. *zoo*+*Technik*) — *Hát ezekért [értsd: az állatok ellátásáért] volt zortechnik, aki felelt értük.* [Zápszony_1956_N]; valamint **zootechnikus** — *Fejőnők voltak, állatgondozók voltak, zootechnikusok voltak. Egy kész széleskörű társaság volt.* [Tiszasalamon_1966_N]; illetve **zoltechnik** alakban is — *Ahogy a kolhoz, úgy a párttitkár is a kolhozelnök is, a zoltechnikok, agronómusok, azok is, a buháterek, a könyvelők, azok is máshonnan jöttek.* [Dercen_1960_N].

A kolhozok jellemzően többféle tevékenységi formával is foglalkoztak, s ennek megfelelően több szervezeti egységet is el lehetett bennük különíteni. Ezek megnevezései között szintén előfordulnak orosz/ukrán eredetűek, mint például az alábbiak:

ferma kksz, fn 'tenyésztelő, farm' < ukr., or. *ферма* (< fr. *ferme*, ESUM 6: 89, Vasmer 3: 190) — *Ferma vót, tehenek, fejők vótak.* [Fornos_1954_N]; *A mi falunkban külön volt tehén- és bárányferma.* [Szőlősgyula_1951_Nő]; *Vót állattenyésztés is, disznóferma vót, akkor tehenek vótak, lovak vótak.* [Nagypalád_1940_N].

koperatíva kksz, fn 'szövetkezeti bolt, üzlet, kis falusi vegyeskereskedés' a *кооперативный магазин* 'szövetkezeti bolt' jelzős szerkezet univerbációjával jött létre, magyarországi megfelelői a Kádár-korban az *ÁFÉSZ-boltok* (a köznyelvben egyszerűen az *áfészek*) voltak < ukr., or. *кооператив* (a ném. *Kooperative* 19. század végi átvétele, amely a lat. *cooperatio*-ból eredeztethető, ESUM 2: 563, Šanskij 8: 300) — *Egyes-egyedül csak, de az is egy zsidónak köszönhető, az akkori koperatíva.* [64_Kaszonny_1959_F_Anytr]; illetve a köznyelvben meg rövidült hangalakkal használatos **kopera** — *Elvitt a, úgy hívták akkor a kopera, és ott vettek nekünk cipőt, ruhát.* [486_Bucusu_1944_N_Anytr].

piscse kksz, fn 'konzervgyár' < or. *пищекomboнат* — *A piscsébe, ott is dógoztam vagy két évig.* [142_Oroszi_1973_F_Anytr]; *Beregszászban, amikor szedtek mindent befele, akkor behordták a piscsébe, a szőlőktől kezdve mindent behordtak, mert itt ilyesmire nem volt hely.* [Gut_1958_N].

szilpó kksz, fn 'szövetkezeti bolt; vegyeskereskedés' < *сільський* és az or. *помребуительское общество* összetételéből (ukr. + or. mozaikszó) — *Ő volt ott a szilpónál evvel a szekérrel.* [486_Bucusu_1944_N_Anytr].

szuvenyír kksz, fn 'emléktárgy készítő üzem' < ukr. *сувенир*, or. *сувенир* (< fr. *souvenir*, ESUM 5: 464) — *Az általános iskola után Dédába a szuvenyírbe dógoztam.* [206_Deda_1955_N_Anytr]; *Mikor férjhez mentem 76-ba, akkor jöttem haza a kolhozba és itt kezdtem a munkámat szuvenyírbe.* [Zápszony_1956_N].

A munkavégzéshez kapcsolódóan ugyancsak több szláv eredetű megnevezés adathozható:

nárjád kksz, fn '1. munkalap szerint végzendő munka, 2. parancs, rendelkezés' < ukr., or. *наряд* (az or. *наряд* a *ряд* 'sor, rend' származéka, ESUM 4: 45, Vasmer 3: 46) — *Akkor meg egy jegyzetbe írta úgymond a nárjádokat, hogy hát ki mit teljesített.* [432_Nagybakta_1951_N_Anytr].

videmoszt kksz, fn 'különböző adatok (pl. az elvégzett munka, munkanapok, jövedelem) feltüntetésére szolgáló lista, jegyzék' < ukr. *відомість* (ófehérorosz/óukrán közvetítésével a lengy. *wiadomośc*-ből, Anikin 6: 168–169) — *Hát minden hónap végén, mikor letelt a hónap, egy hét múlva mondjuk kész lett a videmoszt, és akkor mindenkit kifizettek, kinek mennyi járt, meg hogy járt.* [Csonkapapi_1947_N].

rozrjád kksz, fn 'kategória, osztály, különböző szakemberek besorolási kategóriája' < ukr. *розряд*, or. *разряд* (< or. *разряд*, ESUM 2: 239) — *Beosztásomba elértem a négyes rozrjádot.* [67_Mezőkaszony_1954_F_Anytr]; *Cukrászként van harmadik rozrjád.* [Beregújfalu_1968_N].

szmena kksz, fn '1. műszak, 2. váltás, csere, 3. munkacsoport' < or. *смена* (az indoeurópai eredetre visszavezethető ószl. *мъна*-ból, ESUM 3: 479–480, Vasmer 2: 597) — *Tehát szmenára jártunk, úgyhogy hát ha elmentünk öt órától dógoztunk egy óráig.* [71_Mezőkaszony_1962_N_Anytr].

A kolhozokban tartott állatállomány ellátásához kapcsolódó szláv eredetű elemek közül egy speciális takarmány neve is meghonosodott: **szinázs** kksz, fn 'silózott szénatakarmány' < ukr. *сінаж* (a *сіно* 'széna' szóból képzett újszerű alakváltozat, ESUM 5: 255, or. nyelvi megfelelője *сенаж*) — *Ősszel meg ugye besilózták, és télen meg silóval etették, siló, szinázs. Ilyen befüllesztett takarmányok.* [Batár_1959_F].

4. A fentebb bemutatott szavak jelentős része a kolhozok felszámolását követően már csak a visszaemlékezések során megjelenő historizmusként funkcionál, s mint ilyen fokozatosan archaizálódik, s kerül át a beszélők passzív szókincsébe. Jól példázzák ezt egy korábbi kérdőíves felmérés adatai, melynek keretében a kárpátaljai Beregszászi járás⁵ területén található 35 magyarlakta településen a települések lakosságának figyelembevételével, három korcsoportban, azonos nemi eloszlás mellett összesen 342 főt kérdeztem meg a szláv kölcsönzavak használatával kapcsolatban. A kutatási adatok elemzése révén ugyanis lehetőség nyílik például a szavak ismereti szintjének a vizsgálatára, illetve az e téren megfigyelhető generációs különbségek kimutatására is.

A felmérés azt mutatta, hogy a kolhozokban az állatok takarmányozásáért felelős személyek megnevezéseként használt *furazsér* szót az adatközlők 62%-a már egyáltalán nem tudta azonosítani, míg a fennmaradó 38% a *raktáros*, *mázsáló*, *adagoló*, *élelmiszeradagoló*, *hidmázsás*, *mérlegkezelő*, *segédraktáros*, *takarmányos*, *takarmányellenőr* stb. foglalkozásokkal azonosította. Amennyiben a válaszokat nemi és korcsoportos bontásban is megnézzük, akkor láthatjuk azt is, hogy a 40 év alatti korosztály képviselői közül kevesen tudták azonosítani a szó jelentését: a középkorúak esetében az arányok kiegyenlítettebbek, és hasonló a helyzet a legidősebb korosztálynál is (erről lásd az 1. táblázat adatait). Összességében viszont mindenképp azt kell mondani, hogy a szó pontos jelentése fokozatosan feledésbe merül még azok körében is, akik éltek a szovjet időszakban is.

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	11	46	18-40	7	50
41-60	29	28	41-60	23	34
61-100	26	31	61-100	31	26

1. táblázat. A *furazsér* szó ismerete nem és korosztályok szerinti bontásban

Hasonlóan alakult a *szovhoz* szó ismerete is: a megkérdezettek közül 148 válaszadó nem tudta azonosítani a fogalmat. Ezen felül az is kiténik, hogy a jelentését illetően nem tesznek különbséget a *szovhoz* (állami tulajdonú) gazdaságok és a *kolhoz* (elvből önkéntes társuláson alapuló) gazdaságok között. Ennek megfelelően a *szovhoz* szót 36 válaszadó a *kolhoz* szóval azonosította, 26 fő gazdaságként definiálta. A kolhozrendszer működésével kapcsolatos interjúk során a megkérdezettek között voltak olyanok is, akik ezzel kapcsolatosan is konkrét választ adtak: *Hát a kolhoz az megszűnt, mert a szovhoz átvette.* [Nagymuzsaly_

⁵ Az adatok még a 2020. évi decentralizációs átszervezéseket megelőző állapotokra vonatkoznak.

1940_N]. A további (132 főtől érkezett) válaszok pedig más, hasonló jelentésű magyar megnevezéseket tartalmaznak: *tsz, kft, vállalat, állami gazdaság* vagy *állami mezőgazdaság*. A szó archaizálódási folyamatát jól mutatják a szociológiai változók szempontjából részletezett adatok. Ha ugyanis megnézzük a korok szerinti bontást, akkor láthatjuk, hogy a legfiatalabb generációból a válaszadók több mint fele nem ismeri a szó jelentését. A másik két korcsoportban az arány épp a fordítottja (lásd a 2. táblázatot).

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	22	35	18-40	24	33
41-60	37	20	41-60	36	21
61-100	35	22	61-100	40	17

2. táblázat. A *szovhoz* szó ismerete nem és korosztályok szerinti bontásban

5. Összegzésképpen elmondható, hogy a szovjet korszak, és ezzel együtt a kolhozrendszer is komoly nyelvi hatást gyakorolt a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára. Az ekkor megjelenő s a magyarok által is használt, a kolhoz intézményével kapcsolatos orosz/ukrán neologizmusok a rendszer megszűnésével historizmusokká váltak, s egy jól kirajzolódó archaizálódási folyamat kezdeti fázisába kerültek.

Irodalom

- Anikin = АНИКИН А. Е., *Русский этимологический словарь. Русский этимологический словарь 1–15 (а–еренга)*. Москва–Санкт-Петербург, Рукописные памятники Древней Руси–Нестор-История, 2009–2021.
- BAKOS FERENC 1991. Az idegen szavak egy sajátos csoportja: a xenizmus. *Magyar Nyelv* 87: 306–312.
- BÍRÓ LÁSZLÓ 2003. Sztálin. *História* 2003/3: 22–29.
- Černych = ЧЕРНЫХ П. Я., *Историко-этимологический словарь современного русского языка 1–2*. Москва, Русский язык, 1999.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In: KASSAI ILONA szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete. 129–145.
- DUPKA GYÖRGY 2014. *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- ERDEI FERENC 1977. *Mezőgazdaság és szövetkezet*. Hasonmás kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- ÉrtSz. = BÁRCZI GÉZA–ORSZÁGH LÁSZLÓ főszerk., *A magyar nyelv értelmező szótára 1–7*. Harmadik kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1978–1980.
- ESUM = МЕЛЬНИЧУК, О. С. főszerk., *Етимологічний словник української мови 1–6*. Київ, Наукова думка, 1982–2012.
- GAZDAG VILMOS 2020. Egy szovjetizmus története: *kolhoz* és származékai. *Magyar Nyelv 116*: 306–312.
- GYALMOS JÁNOS 1933. Latin eredetű képzőink. *Magyar Nyelv 29*: 221–235.
- ISAEV = ИСАЕВ, М. И. 2002. Этнолингвистические проблемы в СССР и на постсоветском пространстве. *Вопросы языкознания 6*: 101–117.
- KAGANOV = КАГАНОВ, Ю. О. Радянський мовний дискурс: політико-ідеологічні особливості та протидія. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету 32*: 267–272.
- KALINOVSKA = КАЛИНОВСЬКА, О. В. 2008. Проблеми лексикографічного опису ідеологічно забарвлених лексичних одиниць. *Наукові записки, Філологічні науки 85*: 35–39.
- KISS LAJOS 1976. *Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban*. Nyelvtudományi Értekezések 92. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KÓTYUK ISTVÁN 2007. *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
- KRAUSZ TAMÁS 2006. A Szovjetunió. In. NÉMETH ISTVÁN szerk., *20. századi egyetemes történet 1. Európa*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KRETOV = КРЕТОВ, А. А. 1995. Доярка под зонтиком. *Русская речь 1995/1*: 117–120.
- MOLNÁR D. ERZSÉBET 2015. *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboráiban (1944–1953)*. Doktori értekezés. Kézirat. Debrecen, Debreceni Egyetem, BTK.
- NAGY IVÁN EDGÁR 1941. *Szovjet-Oroszország kollektív mezőgazdasági termelése*. Budapest, Cserépfalvi.
- PETRÁK KATALIN 2000. *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945*. Politikátörténeti füzetek 16. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Šanskij = ШАНСКОГО, Н. М. főszerk., *Этимологический словарь русского языка 1–11*. Москва, Издательство Московского университета, 1963–2014.
- T. SOMOGYI MAGDA 2011. Janurik Tamás, Magyar képzőszótár. A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. *Magyar Nyelv 107*: 227–232.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- Vasmer = ФАСМЕР, МАКС, *Этимологический словарь русского языка 1–4*. Москва, Прогресс, 1986–1987.

Russian and Ukrainian words of kolkhoz life in Transcarpathia

The operation of collective farms (kolkhozes) has played a significant role in the Hungarian settlements of Transcarpathia over the past century, and this has naturally had an impact on the language use of the people working there. The Slavic neologisms that appeared at that time and were also used by the Hungarians became historicisms with the demise of the system, and entered the initial phase of a well-developed archaization process. The urgency of sociolinguistic studies in this field is underlined by the increasing ageing and continuing death of the potential informants, i.e. kolkhoz workers.

Within the framework of this paper, I will try to present some of the borrowed words and their specificities, based on the results of my questionnaire and interview surveys in the Berehovo district, and on the results of my interview survey on the functioning of the kolkhoz-system.

Keywords: Hungarian dialects of Transcarpathia, kolkhoz-system, East Slavic loan-words, sociolinguistic studies

Gazdag Vilmos

ORCID: 0000-0002-9331-2307

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász,
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
gazdagvilmos@gmail.com

